

Bijdrage Pauline Broekema

Meijer Nieweg, Benjamin Broekema, Hans Elsbach
Maar de oorlog is nooit voorbij

Mijn vriendin Melinda heeft foto's van hem. Een man met een mager, doorgroefd, expressief gezicht. Op bezoek in Amsterdam. Sigaret tussen de vingers, een glas in de andere hand, tijdens een etentje in haar ouderlijk huis. De foto's, uit de jaren zeventig, zitten prominent in het familiealbum, hoewel hij geen familie is. Toch voelt het zo. Hans. Hans Elsbach en Melinda's vader leren elkaar na de oorlog kennen. Samengebracht door een gedeelde passie. Het goochelen. En er is meer dat ze bindt. De kampen: Hans Elsbach in Europa. Ted Biet in Azië, de Birmaspoorlijn.

En...

Na de bevrijding vinden beiden bijna niemand van hun Joodse families terug.

Hans, geboren in 1921, in Dortmund. Vader en moeder hebben een textielzaak. Hij is enig kind. Krijgt op een verjaardag een goocheldoos. Bij andere kinderen verdwijnt die al snel achterin de speelgoedkast. Bij Hans niet. Hij wordt gegrepen door de magie. Hij is een tiener als de vervolgingen in Duitsland beginnen. Tijdens de pogroms in november 1938 wordt hij, zeventien jaar oud, met zijn vader gepakt en in Sachsenhausen vastgezet. Als hij vrijkomt nemen zijn ouders een loodzware beslissing. Ze laten hem gaan. Hij vlucht naar Nederland. Naar Enschede. Probeert weer een gewoon leven te leiden. Jongeman te zijn, met toekomstplannen.

Hij kan zich ook weer wijden aan wat hem in zijn jonge kinderjaren al fascineerde. Maakt kennis met een Joodse artiest die als Lurette een grote naam is in de goochelwereld en in Amsterdam-Zuid een eigen theatertje en winkel heeft. En een handboek schrijft. Dit is het. "De goochelkunst". Met tips als: "Vertel nooit tevoren wat er gaat gebeuren.." Waarschijnlijk heeft Hans Elsbach het in z'n koffer, als hij zich eind 1939, in Westerbork moet melden. Als Joodse vluchteling. Hier treft hij veel leeftijdsgenoten uit Duitsland. Zoals de jonge onderwijzer Salo Carlebach. Hier maakt hij de meidagen mee, van 1940.

In juli 1942 krijgen de eerste in Nederland wonende Joden een oproep voor Arbeidsinzet in Duitsland. Zij moeten daarvoor eerst naar Westerbork. Meijer Nieweg, is daar bij, een jonge vader uit Appingedam. Een slagerszoon. Die -veelbelovend- de eerste schreden heeft gezet in de makelaardij en de verzekeringen. Hij heeft lang overlegd met Mies, zijn vrouw. Als hij niet gaat wat zijn dan de consequenties voor de rest van de familie?

Een dag na het vertrek van haar man laat Mies een foto maken, van haar, samen met hun grote trots, hun dochtertje Sara. Achterop zet Mies... 'Voor onze lieve papa'. De foto bewaart ze, voor als Meijer terugkomt. En Benjamin is bij die eerste groep. Mijn Joodse naamgenoot, Benjamin Broekema uit Warffum. Ook een jonge vader. Hij droomt van een carrière als schrijver. In Westerbork treft hij een kennis. Een plaatsgenoot, die bij de marechaussee is gegaan... Ze musicerden samen, in Euphonia, de plaatselijke fanfare.

Benjamin schrijft vanuit Westerbork nog een brief naar vrienden. Over zijn barak: "Ik woon drie hoog in de hanenbalken".
En, schrijft hij:

"Er zijn hier veel optimisten en dat maakt het leven licht, voor zover dat in onze omstandigheden mogelijk is." (-)

"En als men door het geroezemoes vergeet dat men een lieve vrouw en een paar schatten van kindertjes thuis heeft, en een oude moeder van 78 jaar, enfin, dan is alles nog zeer meegevallen." Op 14 juli 1942 vinden velen hun naam op de lijsten. Onder wie:
Meijer Nieweg. Benjamin Broekema. Hans Elsbach.

Hans Elsbach zal de enige zijn van die drie jonge mannen die overleeft. In 1947 doet hij zijn verhaal voor het toenmalige Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie. In een rauw staccato vertelt hij wat hij in Auschwitz, op zaterdagmiddag 18 juli vanuit zijn barak ziet.
"Daar de barakken nog niet klaar waren, konden we meer zien dan eigenlijk de bedoeling was, en zo zagen wij dat in de verte in twee barakken vrouwen zaten en hoorde ik van een capo, dat deze vrouwen naar de gaskamer moesten."

In de buurt van Dachau komt in 1945 voor Hans Elsbach een einde aan zijn gevangenschap. "Ik ben op 2 mei bevrijd door de Amerikanen en kreeg 's middags om kwart over drie mijn eerste sigaret." Maar de oorlog is nooit voorbij. Elsbach trouwt met een vrouw die ook in Auschwitz en daarna in Dachau heeft gezeten. Ze emigreren naar Rhodesië waar ze een juwelierszaak hebben. Kinderen, krijgen ze niet. Een bittere erfenis uit de kampen.

Hans Elsbach trad nog wel eens op.

En altijd droeg hij dan een overhemd met lange mouwen.

Als Hans, met zijn vrouw, in Amsterdam op bezoek was, ging het nooit over de oorlog, herinnert Melinda Biet zich. Misschien spraken de twee vrienden er pas over, zegt ze, als iedereen naar bed was. En de mannen alleen achterbleven. Met hun sigaret. Aan de afgeruimde tafel.

Bronnen:

Kirby-Nieweg, Sara, Meijer's daughter. A family history (Cambridge 2020).

Broekema, Pauline, Het uiterste der zee (Amsterdam 2018).

Elsbach, Hans, Verklaring. Opgenomen door ir. R.C. Broek, Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (Amsterdam 20 januari 1947).

Larette (Cornelius Hauer), De goochelkunst en haar geheimen (Amsterdam 1939).

Broekema, Pauline en Coolman, Helma en Houwink Ten Cate, prof. Dr. J.Th.M., In het puin van het getto (Amsterdam 2013).

Broekema, Benjamin Heiman, Brief aan de familie Harrenstein (z.d.Westerbork, zondag).

Broekema, Pauline, Benjamin, een verzwegen dood (Amsterdam, 2001).

Met dank aan Sara Kirby-Nieweg en Melinda Biet.

Pauline Broekema, 15 juli 2022